50 + 41 = 91

Исправления не допускаются

Итоговый балл __________ ________________ **Шифр** Т-13

подпись председателя жюри

ОЧНЫЙ ТУР

олимпиады «МагистриУм» для поступающих в магистратуру

ФГОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный университет»

Направление: Филология. Тюркология

2024-2025 учебный год

I. **Приведите 5 примеров русских заимствований в тюркских языках и укажите какие фонетические, лексико-семантические и/или грамматические изменения они претерпели в тюркском(их) языке(ах).** / Төрки телләргә рус теленнән кергән 5 сүз языгыз, алар кичергән фонетик һәм/яки лексик-семантик һәм/яки грамматик үзгәрешләрне күрсәтегез. *(За каждый пример по 2 балла; итого – 10 баллов.) Например: рус.* **скамья** – в татарском языке **эскәмия** – протеза

1. Протеза күренеше – аваз сүз башына өстәлү: шляпа – эшләпә, стол – өстәл, скатерть – эскәтер. 2. Эпентеза – сүз уртасына аваз өстәлү. Бревно – бүрәнә, кровать – караватъ. 3. Эпитеза – сүз ахырына аваз өстәлү: Уральск – Уральскы, Омск – Омскы. 4. Апокопа – аваз төшеп калу: квартира – фатир. Редукция – кыскарып аваз төшеп калу бөрәнә – [бөрнә]

10

II. **Посмотрите примеры в таблице и укажите звуковые чередования в тюркских языках.** / Таблицада бирелгән сүзләрне карагыз һәм төрки телләр телләрдәге аваз чиратлашуларны языгыз. *(За каждое правильно указанное соответствие – 2 балла; итого – 10 баллов)*:

Татарский язык	тугыз	кер	эч	тел	теш	керфек
Казахский язык	тоғыз	кір	іш	тіл	тіш	кірпік
Турецкий язык	dokuz	gir	iç	dil	diç	kirpik
Азербайджанский язык	dokuz	gir	iç	dil	diş	kirpik

Татар теле белән казах теленнәрдә [т, г, з, ш] авазлары күзәтелсә, төрек һәм әзербайҗанда алар [d, k, z, ç] авазлары белән чиратлаша. Шулай ук, [к – g], [э – i], [ч – ш], [е – i], [т – d], [ш – ç], [d – s], [ф – h]. Аваз чиратлашу еш очраулыкта, еш очрамаулыкта аермалык бетә алмый.

10

III. **Приведите 5 примеров из общетюркской лексики. Напишите о причинах их сходства в разных языках.** / Гомумтөрки лексикага караган 5 мисал китерегез. Бу сүзләр уртаклыгына китергән сәбәпләр турында языгыз. *(За каждый правильный ответ – 2 балла; итого 10 баллов)*:

Мисал өчен, татар телендә мең, төрек телендә – бин. Ике күз – ики göz; өчен – үчүн; бар – var, өйдә – ivde; ир – erkek, бер – bir, кыз – qız.

Шулай ук, рус теле белән чагыштырсак, кайбер диалектларда әле борынгы вариантны саклаган. Капуста – кәбестә, кода – кодә, мох – мүк, стол – өстәл.

10

Европа алынмалары да бүгенге көндә телләрдә киң кулланылышта тора. Мисал өчен: старт, финиш, позиция, магазин, театр. Телләр бер-берсе белән тыгыз бәйләнештә тора, сүзләр бер телдән икенчесенә күчә, рәвеш, көндәлек телдә кулланыла.

Кайберләре, киресенчә, тазип кала. Сүзләр шундый рәвештә үзгәрә.

IV. **Найдите семантические соответствия между русскими пословицами и их эквивалентами в тюркских языках. Запомните, что имеются 2 лишних примера.** / Рус мәкальләре белән төрки халыклар мәкальләре арасында мәгънәви тәңгәллекләр урнаштырыгыз. 2 артык мәкаль бирелгәнлеген истә тотыгыз. (*Каждое правильное соответствие – 2 балла; итого – 10 баллов.*)

	Пословицы на русском языке		**Пословицы на тюркских языках**
1.	Сытый голодного не поймет.	А	Maharetlik qollar 'ach qalmaydu. *(уйгур.)*
2.	Искусные руки голодными не останутся.	Б	Жылтырагандын баары алтын эмес. *(киргиз.)*
3.	Не всё то золото, что блестит.	В	Дуйнолук сел болсо да өрдөк ыйлабайт *(уйгур.)*
4.	Сапожник без сапог.	Г	Söz gümüşse sükut altın *(тур.)*
5.	У семи нянек дитя без глазу.	Д	Ач хәлен тук белмәс (тат)
		Е	Бўзчи белбоққа ёлчимас, кулол — мўндига. *(узб.)*
		Ж	Çox aşpazlar bulyonu korlayır. (азер.)

Ответ.

1	2	3	4	5
Д	А	Б	В	Ж

V. **Напишите об орфографических принципах своего родного языка. Приведите примеры** / Туган телегезнең офрографик принциплары турында языгыз. Фикерегезне мисаллар белән дәлилләгез. *(10 баллов.)*

Татар телендә 5 принцип бар:

1) Фонетик п. – сүзне ишеткәнчә язу – идән, дәфтәр

2) Морфологик п. – морфологик принципның, билгеле бер кагыйдәләрне саклап язу – сәгать, табигать, гомерәз

3) График – рус-европа алынмаларын шул теләгечә, үзгәртмичә язу – кровать, автомобиль, компьютер, ноутбук

4) Тарихи-традицион – тарихи бөтенлекне саклап язу. Монда күбрәк тарихи сүзләр керә. Мисал өчен, сурәт, аппавыт, хан h.б.

5) Дифференциаль – омонимнарны бер-берсеннән аеру өчен язганда кулланыла. Ак сакал – аксакал, ак почмак – өчпочмак, ак кош – аккош

VI. **Какой праздник тюркских народов Вам знаком? Кто его проводит? Когда проходят торжества? С чем связан данный праздник? Какие ритуалы праздника существуют? Напишите об этом.** / Төрки халыкларда үткәрелә торган кайсы бәйрәм Сезгә таныш? Аны кемнәр үткәрә? Бу бәйрәм нәрсә хөрмәтенә уздырыла? Анда нинди йолалар үтәлә? Шул хакта языгыз. *(За содержание, речевое оформление и грамотность – 10 баллов. За каждый ответ на вопрос - 2 балла. Итого - 20 баллов).*

Иң беренче чиратта миңа, төрки халыкларда үткәрелә торган „Нәүрүз" бәйрәме таныш. Әлеге бәйрәм, йола дип әйтсәк тә була, ел саен 21 нче мартта үткәрелә. Икенче төрле әйткәндә, көн белән яз алмашынып, төннәр кыскарып, көннәр озайган вакыт. Тарихтан килгәнчә, нәкъ менә 21 нче март көнне иң озын көн булган икән. Әлеге без аны үзебез үткәрәбез. Кышны озатып, язны каршы алганда көн, дөнья матур була.

Нинди йолалар үтәлә дигәндә, „карга боткасы", төрле камыр ризыклары, бигрәк тә учакта кабартмак пешерелә. Һәр кешенең кәефе күтәренке, шат, бер-берсенә матур теләкләр телиләр, туклыклар – телиләр. Иң мөһиме, „Нәүрүз" бәйрәме урамда, саф һавада үткәрелә. Бу йола мәйданда иде. Ни өчен дигәндә, без үзебез дә төрки халыкларга карыйбыз, бу безнең бәйрәмебез, йолабыз!

VII. **Ниже представлена башкирская народная сказка. Найдите там падежные формы имен существительных и запишите их.** / Түбәндә башкорт халык әкияте бирелгән. Андагы килеш формаларын табып языгыз. (*10 баллов*).

Бер крәҫтиән баҙарҙан ҡайтып килә икән. Тауарын, ике кәрзингә тултырып, бамбук көйәнтәгә элеп алған. Шулай килә торғас, кис еткән, ҡараңғы төшә башлаған. Крәҫтиән дә аҙымын тиҙләткән. Юҡ, ҡурҡҡандан түгел. Шулай ҙа ҡара урманда нимә генә булмаҫҡа мөмкин?!

Ҡапыл шырлыҡ араһынан бик ҙур Юлбарыҫ килеп сыҡҡан. Крәҫтиән ҡаушауынан көйәнтәһен ергә ташлаған да януар алдына килеп тубыҡланған.

– Юлбарыҫ дуҫ, зинһар, мине ашай күрмә инде, – тип ялбарған меҫкен тауыш менән. – Теймә инде бер юлға. Күрәһең бит, бик ябыҡмын, ҡоро һөйәк кенәмен. Мине ашап, барыбер тамағың туймаҫ.

Йәнлек, тештәрен ыржайтып, уға былай тигән:

– Ярай, әгәр минең бер шартыма күнһәң, теймәм.

– Шартыңды әйтә күр, Юлбарыҫ дуҫ!

– Минең кеше аҡылы тураһында күп ишеткәнем бар. Нимә ул аҡыл? Ашай торған әйберме? Әллә түгелме? Нисек кенә булмаһын, һин, әгәр тере ҡалғың килһә, хәҙер үк аҡылыңды миңә бир.

– Бирер инем дә ул, – тигән Крәҫтиән, үкенесле көрһөнөп. – Тик уны үҙем менән алып сыҡмағайным бит әле. Өйҙә һандыҡҡа бикләп ҡалдыр-ғайным.

– Улай булғас, өйөңә барайыҡ.

– Барыр инек тә ул… – Крәҫтиән, ниндәйҙер хәүеф барлығын белдереп, тауышын аҡрынайтҡан. – Ауыл халҡы, күреп ҡалып, һине үлтереп ҡуйыр тип ҡурҡам.

– Улайһа, үҙең генә ҡайтып алып кил, мин ошонда көтөп торормон. – Юлбарыҫтың асыуы ҡабара башлаған.

– Ярар, алып килермен, – тигән Крәҫтиән уға. – Тик һиңә бигүк ышанып бөтмәйем бит әле.

– Ни өсөн?

– Боролоп китеү менән, миңә ташланыуың бар.

Юлбарыҫ урман яңғыратып көлөп ебәргән:

– Ха-ха-ха! Их, һин, ҡурҡаҡ йән! Ундай шигең бар икән, мә, бынау лианалар менән мине анау ағасҡа ҡуша бәйләп ҡуй.

Крәҫтиән Юлбарыҫ ҡушҡанса эшләгән. Шунан аҡыл алып килергә ҡайтып киткән.

Ул оҙаҡ көттөрмәгән, тиҙ үк килеп тә еткән. Ҡулында мылтығы, эргәһендә ике иптәше лә бар икән.

– Бына ошо була инде аҡыл, – тигән ул Юлбарыҫҡа, хәйләкәр йылмайып. – Төшөндөңмө хәҙер?..

Крәҫтиән – Б.к; базарҙан – Ч.к; тауарын – Т.к., кәрзингә – Ю.к;
көйәнтәгә – Ю.к; әҙмеһен – Т.к; урманда – У-в.к; һине – Б.к;
шырпыҡ араһынан – Ч.к; Юлбарыс – Б.к; көйәнтәһен – Т.к; мине – Т.к;
ергә – У-в.к; алырға – Ю.к; үҙмек – Б.к; теләгәнен – Т.к; уға – Ю.к;
минең – И.к; аҡылымды – Т.к; уны – Т.к; үҙем – И.к; өйҙә – У-в.к;
һаңғырыҡҡа – Ю.к; өйөнә – Ю.к; тауышын – Т.к; ауыҙ ҡаһы – Б.к;
һеҙҙе – Т.к; үҙең – И.к; Юлбарыстың – И.к; асыуы – Б.к; һиңә – Ю.к;
миңә – Ю.к; шигең – Б.к; ағасҡа – Ю.к; мылтығы – Б.к;
Юлбарысҡа – Ю.к.

VIII. **Какое место занимают тюркские народы в современном мире? Напишите эссе объемом не менее 150 слов, представив свое мнение об этом.** / Төрки халыкларының бүгенге көндә дөньякүләм урынын Сез ничек күзаллыйсыз? Шул хакта фикерегезне белдереп, 150 сүздән ким булмаган эссе языгыз. *(За содержание и речевое оформление – 10 баллов; за грамотность, т. е. за соблюдение орфографических, пунктуационных и языковых норм – 10 баллов. Итого – 20 баллов.)*

Бүгенге көндә төрки халыкларның дөньякүләм урынын мин югары бәялим. Дөньякүләм халыкларында, әлеге телләр, этник, бигрәк татар, төрек, бигрәк үзбәк, кыргыз, казах – һәрберсе милләт өчен зур атап әйтергә. Безнең бит телләребез генә түгел, күпчелек сүзләребез дә охшаш. Бу нәрсә белән аңлатыла соң? Әйе, чөнки без барыбыз да кыпчак нәселенә карыйбыз. Әйтергә кирәк, сүзләр, әдәбиятлар гына түгел, хәтта ки йолаларыбыз, киемнәребез, гореф-гадәтләребез, бәйрәмнәребез дә охшаш. Мисал өчен, әйдә югары карасак, казахлар, үзбәкләр шулай ук Уразаны, Гает бәйрәмен, соңрак Корбан гаетен зурлап үздыралар. Бу инде үз чиратында, безнең алар белән туганлыгыбыз, туганнар булуыбыз хакында сөйли.

Бүгенге көндә, кызганыч, безнең туган телебезгә – татар теленә мөнәсәбәт үзгәрде. Аны гел кысрыклыйлар, тоткарлап калдыралар, кирәк түгел диләр. Ләкин бу алай булырга тиеш түгел! Башка төрки телләргә дә шулай ук куркыныч яный. Без телебезне, башка төрки телләр белән дустанә мөнәсәбәтләрне саклап калырга тиешбез! Безнең тарих, милли чыганагыбыз инде гасырлар буе яшәп килә, еракта килә, аны бетерүгә без юл куярга тиеш түгел!